

јеову књигу. Међутим, Нићифор Дучић се јасно оградио од Герјеовог напада на Беклове методе. У завршној напомени истакао је следећи став: „Поштовани писац ове књиге и сувише је строг према Боклу и његову историчном напредном методу који ће увек светло место запремати у философији историје, као што запрема Дарвин у философији јестаственијех наука”.⁶

Основни мотив Дучића, који га је потакао на превођење ове књиге, по свему судећи је могао бити много једноставнији, без скривених намера. Средици у којој је критичка мисао била у повоју и спутана преовлађујућим роман-гичарским клишеима насталим на епској традицији, у којој су се, кроз делатност младих научних институција, Српског ученог друштва, Велике школе и Матице српске, тек заметале прве клице систематског научног рада, било је потребно дати недостајући аналитички преглед развоја светске историографије. Такво прегнуће је могло да потпомогне увођење критичке мисли у националну историографију и њено уздизање на ниво науке. Сигурно је да је архимандрит Дучић имао на уму управо ове мотиве када је, више година пре објављивања полемичких радова Илариона Руварца, у једној од напомена записао: „Српска држава и самосталност не би пропала издајом само једног Вука и његове странке, да је у читавом српском народу политичка свијест више и јаче била развијена. Голема је то штета што још ни један српски научник (подвукао В. К.) није ни покушао да историју српског народа разматра и објашњава с тачке философијскога и критичкога гледишта”.⁷ На тај начин је, самим појављивањем једног дела, које са аспекта историје филозофије разматра развој историјске науке, заинтересована публика у Србији добила користан преглед историје историографије. Зашто је то био баш Герјеов рад? Да ли зато што је он био најприступачнији преводиоцу, или је свесно изабран као равнотежа евентуалној популарности Беклових идеја у српским академским круговима?

Ова питања би могла бити занимљива за нека будућа истраживања, која би се конкретно и свеобухватно осврнула на развој српске историјске науке, и која би се, између осталог, позабавила проблемом: да ли Дучићев превод, исто као и аутентични рад Михаила Вујића,⁸ представљају траг којим треба кренути да би се одговорило на раније постављено питање: „Да ли је битка за овладавањем научне критичке методе у српској историографији вођена и интерпретирана тако праволинијски, на релацији Иларион Руварац – Панта Срећковић”.⁹

6 Исто, с. 182.

7 Исто, с. 41.

8 М. Вујић, *Историја као наука*, Београд 1877.

9 Ђорђе Станковић, „Јован Бл. Јовановић и друштвена историја – један заборављени путоказ”, у: *Годишњак за друштвену историју*, год. 1. св. 2, Београд 1994, с. 161.

ПРИКАЗИ

Синиша Стефановић

Снежана Димитрова, Въстановајане... Репарацији... Гаранцији... Франција и балканските славјански држави (септември 1918 – јануари 1920), Универзитетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград, 1998, 422.

Књига која је пред нама представља, за штампу приређену, докторску дисертацију Снежане Димитрове, професора Универзитета „Неофит Рилски” у Благоевграду. Овај рад је плод истраживања спроведених у више земаља, под менторством проф. Милча Лалкова; одбрањен је на Универзитету „Св. Климент Охридски” у Софији.

Истраживање Снежане Димитрове обухвата кратак временски период у којем је Француска одређивала положај, значај и функцију Краљевине СХС и Бугарске у систему безбедности којег је стварала. Ослоњена на Броделово теоретско поимање временског, просторног и садржајног исечка у односу на „дуго трајање структура” Снежана Димитрова је усмерила пажњу на процес доношења одлука (decision-making process). У складу с теоријама међународних односа, чијем језику овај сложени термин припада, аутор полази од схватања да деловање француске владе, дипломатије и јавног мњења одређују одлуке донесене у полицентричној војној и политичкој елити. Сходно томе, анализа је обухватила бројна званична акта, дипломатску и војну преписку, пропаганду, извештаје и састав појединих експертских тела и комисија, сећања појединих учесника. Циљеви и активност Италије, балканских савезника и непријатељске Бугарске, приказани су у односу према одлукама које су се, у склопу општих циљева француске спољне политике, односиле на Балкан.

Након краћег методолошког увода (5–15) следе три хронолошки одређена поглавља и кратак закључак (291–301) у коме се узгред приказује и алтернативно схватање француске ратне и послератне спољне политике. Приложен је и избор веома упечатљиве грађе (301–375): војничких фотографија, дописница, дневника и писама. Тиме је стратегијским, политичким и економским интер-

есима, који се у делу расправљају, супротстављен појединац, обичан човек, учесник и жртва.

Прво поглавље „Француска на Балкану од њробоја код Доброџ поља до кайишулације Немачке (септембар – новембар 1918)” (21–99) обухвата време за које аутор сматра да представља почетак примене дефинисаних стратешких циљева француске спољне политике на Балкану: да се Краљевина СХС и Румунија употребе као продужетак линије заштите на Рајни, спречавајући економски продор и ширење германизма према Јадрану и *Drang nach Osten*. Не одступајући од, у науци усвојених, схватања да основне циљеве Француске дефинишу термини „сигурност” и „гаранције”, анализира се међуоднос територијално-безбедносних интереса и принципа који су омогућавали да ти интереси буду задовољени. То се у првом реду односи на формулације о „исправци болне прошлости”, под чиме се подразумевала граница из 1814. и излазак на леву обалу Рајне, и „праву народа да располажу сами собом”, што се односило на Алзас и Лорену, али је истовремено представљало идеолошки континуитет са 1789. Као основа спољнополитичког курса, тврди се, ти су принципи усвојени током 1917. године и требало је да, на штету Централних сила, донесу ослобођење и обештећење малим народима. Француска је, међутим, током рата избегла да се јасно одреди према конкретним решењима у погледу Пољске и јужнословенског уједињења, јер би то шкодило савезничком јединству.

Једном усвојен програм, пише Димитрова, није помућен честим сменама влада, али је био угрожаван ставом високих војних кругова, чији се утицај повећао током ратних година. Вођени логиком рата, високи војни кругови предлагали су да се од усвојеног, по потреби, одуступи, или су, вођени логиком војника, другачије видели француске националне интересе. Анализа показује да су се војници ипак покоравали политичарима. На Балкану, Д’Епре је послушао Клемансоову инструкцију да се ништа не меша у тамошње политичке односе. Такође, потписао је примирје с Бугарском иако су војни кругови сугерисали да би сепаратни мир створио нову и веома повољну базу за даљи рат против Централних сила, као што је влада одбила сличан предлог Вашингтона, јер би тиме би био доведен у питање утицај на мале балканске савезнике, као и усвојена спољна политика уопште. У том контексту сагледано је и македонско питање. Париз је као један од ратних циљева, у шта је убедио и савезнике, прокламовао обнову суверенитета Србије у границама из 1913. године. Тиме су бугарски захтеви остали ван дискусије: додатно су омаловажени радом експерата за територијалне спорове окупљених у *Comité d’études*, (основаног почетком 1917.) и снажном српском пропагандом кампањом која је Бугаре, због почињених злочина, оцрнила као „балканску Пруску”. Из свега је аутор извукао закључак да Париз, иако је био свестан могућих предности хрватских пројеката о Македонији као федералној јединици могуће балканске (кон)федерације, није желео да мења један од основа балканске политике: Македонија према Букурештанском миру и осовина Србија – Грчка.

У другом поглављу „Француска међу победницима и побеђенима на Балкану (11. 11. 1918. – 18. 01. 1919)” (99–201) анализира се, с обзиром на циљеве француске спољне политике, однос према стварању и концептима унутрашњег уређења Југославије, однос према аспирацијама Грчке и Румуније и однос према Бугарској. Став Француске према Нишкој декларацији и циљевима Југос-

ловенског одбора оцењен је као неодређен, јер је њен примарни интерес био да на страну Антанте привуче Италију. Тек по потписивању Лондонског уговора, Бријан је начелно подржао југословенски програм Србије, у мери у којој се није косио с обавезама према Италији. Из тога је извучена мисао, да је Лондонски уговор имао и позитивне ефекте за југословенско уједињење – тек тада је то питање пренесено из сфере унутрашњих послова једне велике државе у европски систем међународних односа. Констатује се да је отпор тој идеји био јак у свим престоницама Антанте, па и међу француским политичарима и дипломатима. Наведене су процене да та планирана држава, услед унутрашњих противуречности, неће бити ни јака ни дуговечна; њено оснивање би значило одбацавање традиционалне политике подршке Хабсбурзима против Хоенцолерна; коначно, њеним оснивањем Русија би дошла у прилику да оствари пресудан утицај на све словенске државе. Тек с пролећа 1918. године, када су пропали последњи покушаји да се са државом Хабсбурга склопи сепаратни мир, Француска је одбацила Аустро-Угарску као фактор стабилности у Средњој Европи и прихватила јужнословенски програм уједињења. Према оцени Димитрове, циљ француске владе био је да се нађе компромис између југословенског програма и Лондонског уговора. Тако би био створен стабилан основ мира и савезништва против германизма; економски интерес виђен је у прилици да се заузме место аустро-угарског капитала. Тако крупна промена политике била је праћена не малом расправом. Опширно је приказан сукоб две концепције, федералистичке и централистичке, обе подржаване од стране француских дипломата и стручњака. Иако је већина сматрала да је неки облик федерализма примеренији, Димитрова примећује да је француска влада, уместо да арбитражира, сматрала довољним то што је *de facto* створена држава која ће испуњавати предвиђену функцију, а *de iure* признање је остављено за касније, када се браћа споразумеју и када то Италији не буде потпуно неприхватљиво.

Приказани су и проблеми у односу према Румунији, јер је та земља имала особан значај за француски систем безбедности, а њени извори нафте за француске инвеститоре. Циљ француског ангажмана, оцењује се, био је потискивање германофилских струја у румунској политици, а затим и културни и економски продор. Француска је обуздавала Румунију, која је захтевала права по уговору у Букурешту од 27. августа 1916, избегавањем да је у целости изједначи с осталим малим савезницима. На то је коначно пристала пред саму конференцију мира, када је постало јасно да даље одлагање води јачању незадовољства у Букурешту, што је политички користила Италија, а економски америчке нафтне компаније.

Положај Грчке је, тврди се, у очима француске политике био много мање значајан. С обзиром да се налазила у залеђу линије Југославија – Румунија, у зони непосредних интереса Велике Британије и Италије, Париз се задовољавао одбраном већ постојећих финансијских и културних интереса, остајући уздржан према грчким претензијама у Тракији, Македонији и Турској.

Посебно је занимљива анализа положаја Бугарске: иако је према логици своје спољнополитичке доктрине требало да снажно подржи румунске и српске захтеве према непријатељу, Француска се определила за помирљив став. Политика према Бугарској била је ограничена на обнову и јачање економско-финансијских и културних веза, да би се пре осталих савезника заузело место

Немачке и Аустро-Угарске. Француској није сметало што Бугарска ни након пораза није одустала од својих ратних (националних) циљева, али није имала намеру да подржи нити један од њених захтева, јер је бугарска политика према суседним областима оцењена као освајачка, а не национално-ослободилачка. Закључено је да је Бугарска, иако ју је Француска заштитила од аспирација суседа, по свему остала поражена савезница Централних сила.

У трећем поглављу, „Француска кроз Балкана на Конференцији мира у Паризу? (18. 01. 1919. – 20. 01. 1920)” (201–291), оцењено је да је деловање Француске било одређено принципом „репарације, сигурност и солидарност са савезницима”, који је на самом крају децембра 1918. усвојен у свим политичким институцијама земље.

У првом делу, посвећеном репарацијама, констатује се да је Француска била доследна схватању да су оне недељиве од општег концепта сигурности и гаранција. Анализирајући решења тог проблема, Димитрова је уочила да принцип репарације штета није примењен подједнако према свим непријатељима. Немачка је морала да потпише уговор којим је износ репарација био везан за њен привредни раст; напротив, Бугарској је, уговором, одмах одређена укупна сума што је, закључује се, био пораз за балканске савезнике, који су, упркос својим несугласицама, заједнички наступили пред репарационом комисијом и Врховним саветом. Примењено је да су сличан неуспех Југославија и Румунија претрпеле и у процесу ликвидације Аустро-Угарске. Димитрова закључује да је један од узрока таквог расплета била француска тежња да по потписивању Версајског уговора, насупрот односу према Немачкој, али у оквиру политике гаранција као целине, под свој утицај стави низ малих, просперитетних националних држава које би биле у међусобно добрим односима.

Успостављање нових граница је, са становишта француске спољне политике, било знатно осетљивији посао, јер су се најкрупнији проблеми појавили међу савезницима. У односу на јадранско питање – спор Југославије и Италије, који је у свом албанском сегменту увлачио и Грчку – С. Димитрова разликује два периода француског ангажмана. У првом периоду, закључно с усвајањем границе према Немачкој током априла 1919. године, Француска није ишла против италијанске тезе о безбедности и стратешким границама, јер их је, у суштини, и сама заступала тражећи да припоји Сар и изађе на леву обалу Рајне. Међутим, није спречавала југословенску пропаганду. Након тога, Француска се знатно активније укључила у спор. Имајући у виду значај обеју земаља за будућност система којег је стварала, покушавала је да понуди компромисно решење, какво је био Тардјеов план, али није успела да задовољи ни једну ни другу страну. Успех француске политике аутор види у томе, што су њени предлози чинили основе Рапалског уговора.

Проблем Баната разликовао се од јадранског утолико што су Југославија и Румунија претендовале на област вођене истим принципом националног ослобођења и уједињења. Прва је добар део спорне земље војно посела, а друга је указивала на савезнички уговор из 1916. године. Анализирајући ток и дипломатску позадину спора Димитрова закључује да су Француској интереси и у овом случају налагали да тражи компромис. Румунији је формално призната правна ваљаност уговора, али јој није било дато да га примени. Уместо уједињења „крвне браће” до Тисе и Дунава, добијен је Темишвар, у којем није

одржано народно изјашњавање које је предложио Београд. Незадовољство у Букурешту почело је да се утишава по оставци Браћауна јер се схватило да отпор савезницима не обећава добро при решавању питања Трансилваније, Добруде и Бесарабије. Подршка коју је пружала Француска умирила је духове у Букурешту, па се мирно прешло на реализацију многобројних заједничких политичких, економских и финансијских интереса.

Разлози због којих је корекција границе Југославије (Србије) и Бугарске била невелика, нађени су оцени да Србија није могла без ризика да се позове нити на једно начело. С једне стране, позивање на стратешки принцип давало је за право Италији у јадранском питању, док је инсистирање на националном принципу према Шоплуку, због етничког састава, претило да противницима пружи прилику да оспоре српски карактер Македоније. Уздржаност и француска подршка омогућили су Југославији да добије корекције; основи решења из 1913. нису оспорени, обавезе према мањинама проистекле из уговора с Аустријом нису се односиле на ту област.

Снежана Димитрова закључује да је укупан успех француске спољне политике на Балкану видљив у томе што су се све балканске земље, убрзо по закључивању уговора, помириле са стањем ствари, увиђајући да им сарадња доноси веће користи. Учињене територијалне корекције ојачале су позиције малих савезница на главним стратешким правцима; међутим, биле су спречене да војно ојачају у мери у којој би могле да доминирају пораженима или да се уједињене појаве као самосталан војно-политички фактор.

Из свега реченог може се приметити да је пред нама књига која предметом, концепцијом и резултатима заслужује пажњу свих који се баве новијом историјом Балкана. Писана једноставно, чврсте композиције, добро познатим темама прилази из угла и на начин који се унеколико разликује од манира присутног у домаћој историографији. Напокон, ова књига сама по себи показује у ком правцу се развија нова, од многих идеолошких и националних клишеа ослобођена, генерација бугарских историчара, дакле бугарска историографија опште.